

Schuldbelijdenis reformatorische kerken vraagt om verdere bezinning

“KERKEN ZAGEN HOLOCAUST ALS GODS OORDEEL OVER JODENDOM”

Kan de kerk anno 2020 verantwoordelijk gesteld worden voor de manier waarop in het verleden over Jodendom werd gedacht en geschreven? Feit is dat met een beroep op de Bijbel kerkelijke leiders een totale uitroeiing van het Joodse volk rechtvaardigden. De kerk is immers in plaats van Israël gekomen, zo werd breed in reformatorische kerken geleerd.

Nederlandse kerken zijn door verschillende personen, die behoren tot verschillende kerkverbanden, in de achterliggende jaren opgeroepen om schuld te erkennen en te belijden voor de rol van de kerken voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Veel van deze oproepen verschenen in een van de christelijke kranten, in een artikel in een landelijk kerkblad of in een blad van een deputaatschap of van een interkerkelijke stichting die zich inzet voor het Joodse volk.

Holocaust

Slechts weinige van deze oproepen waren het gevolg van een grondige theologische bezinning. Van deze laatste categorie is het boek *De onverwerkte Holocaust. Spiegel voor de kerk van nu* (2015) van emeritus-predikant dr. A.A.A. Prosman een uitzonderlijk voorbeeld.

Na een grondige bespreking van verschillende theologische en kerkelijke stellingnames tijdens en na de

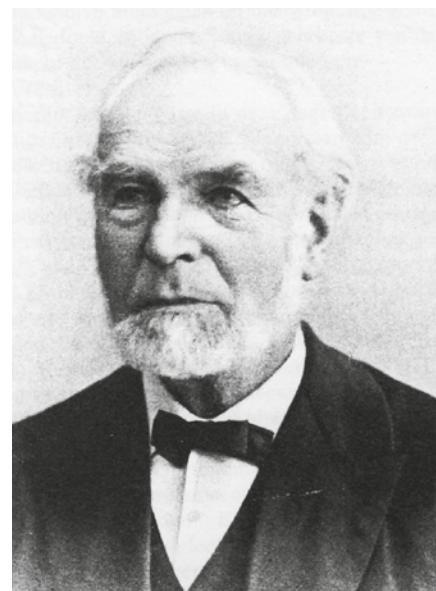
oorlog komt Prosman tot de ontluisterende conclusie dat de Nederlandse kerken en theologie vandaag de Holocaust nog steeds niet verwerkt hebben. Ik citeer:

“Wie de Holocaust niet verwerkt, verwerkt onze cultuur niet. Juist dit gegeven maakt de Holocaust tot zo'n indringend probleem. Alle pogingen om de Holocaust te isoleren van de rest van de cultuur zijn niets anders dan pogingen om maar niet in de spiegel te hoeven kijken. Als de Holocaust een duister fenomeen is en als de Holocaust niet los te maken is van onze cultuur, dan is ook onze cultuur een duister fenomeen.”

Tot dit voorjaar riepen individuele gemeenteleden of predikanten de kerken op tot het belijden van schuld ten aanzien van de rol van de kerk voor, tijdens en na de oorlog. In het voorjaar vormden deze oproepen de aanleiding voor het

Bekladding van Joodse winkel

Ds. F. P. L. C van Lingen

deputaatschap van de Christelijke Gereformeerde Kerken om in gezamenlijkheid met andere reformatorische kerken een schuldverklaring op te stellen.

Gelijktijdig en onafhankelijk van dit initiatief werkte de Protestantse Kerk in Nederland samen met vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap aan een soortgelijke belijdenis. Beide initiatieven resulteerden uiteindelijk daarin dat honderden kerken tijdens de eredienst vorige maand een van beide verklaringen een plaats hebben gegeven.

Vervangingsleer

Stereotiep voor de schuldverklaring zijn de woorden “Wij zijn nalatig geweest...” Hoe komt het dat de kerken toen, met uitzondering van een kleine groep, nalatig geweest zijn? Ik kan dit het beste illustreren aan de hand van twee citaten van de grondleggers van de Christelijke Gereformeerde Kerken, het kerkverband dat ik als predikant mag dienen. Hun uitspraken zijn in alle

reformatorische kerkverbanden en in de Gereformeerde Bond voor, tijdens en na (!) de oorlog gemeengoed. Tot op de dag van vandaag klinkt dat geluid in reformatorische kringen.

In *De Wekker* van 2 februari 1898 publiceert ds. F.P.L.C van Lingen een artikel over “Het Jodendom”.

“Gelaatstrekken, taal en gewoonten wijzen aan dat hij niet een der onzen is. Zijne loofhutten spreken van een ander klimaat. Hoe ook verdrukt het oefent grooten invloed uit door de pers, door zijn schatten. Gehaat door zoovelen gevoelt het zich boven alle verheven, terwijl nog onveranderd de geest in hen leeft van hen, die, verdrukt door den Romein, zeiden: “wij zijn Abrahams zaad en hebben niemand gediend.” Om snoode afgoderij, in weerwil van groote genade gepleegd, toefde het 70 jaren in ballingschap. Meer dan achttien eeuwen treurt de Jood op Jeruzalems puinhoopen. Eene grotere zonde moet de oorzaak zijn van dat Gods oordeel, en die grotere zonde is de Messiasmoord.

De vloek der vaderen: “Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen” is op het nakroost gekomen. Het offer was hoofdzaak in Israëls godsdienst. Eeuwenlang miste de groote verzoendag het bloed des Lams en het ingaan in het heiligdom. Geen brandoffer heilige morgen en avond. Te vergeefs werd gezocht om schuld en dankoffer, want er was geen altaar meer; van Jeruzalems tempel is niet één steen op den anderen gebleven en daardoor Daniëls profetie vervuld, dat slachtoffer en spijsoffer ophouden zou.”

Van Lingen staat niet alleen, zo blijkt uit het volgende citaat van zijn mededocent en ambtsbroeder ds. J. Wisse in *De Wekker* van 3 maart 1914:

“Wat het oordeel van God almachtig is wéten zij, dat is in hun eigen volkshistorie duidelijk beschreven. Hoe menige bladzijde was er, waar het met onuitwischbaar schrift stond te lezen, hoe vreeselijk het is, als God de Heere wraak oefent over Zijne vijanden. Maar zoo ongevoelig

en onbeschaamd, zoo roekeloos en onbezonnen is men, dat men zelfs de wraak Gods over zich en over Zijne kinderen, ten opzichte van Jezus bloed, over zich durft in te roepen. De wraak over zich ingeroepen is gekomen. Gekomen over de stad Jeruzalem, die met haar kostbaren tempel in vlammen is opgegaan! Gekomen over het volk, dat op vreeselijke wijze is uitgemoord, toen het bloed van mensen, bij Jeruzalem's verwoesting, als water langs de straten der stad heeft gestroomd. Gekomen is het vreeselijk oordeel van den Almachtige ook over hunne kinderen. Haast negentien eeuwen lang zien we het volk Israëls als ballingen omzwerven over de geheele aarde. Wat de Joden hebben willen verhoeden door den Christus te verwerpen hebben zij zich juist alzoo op den hals gehaald. De Romeinen zijn gekomen en hebben weggenomen, beide hun plaats en hun volk. O, welk eene geschiedenis van strijd en lijden, is de geschiedenis van het Joodsche volk! Hoe zichtbaar, en vreeselijk is de vloek gekomen,

Het gedachtegoed van deze twee voormannen in de Christelijke Gereformeerde Kerken en andere van hun tijdgenoten verklaart grotendeels de passieve houding van kerken.

die men over zich en zijne kinderen heeft ingeroepen!

Het gedachtegoed van deze twee voormannen in de Christelijke Gereformeerde Kerken en andere van hun tijdgenoten verklaart grotendeels de passieve houding van kerken ten opzichte van het lijden van het Joodse volk voor, tijdens en na de oorlog. Tijdens de oorlog veroorzaakte dit gedachtegoed hoogoplopende spanningen binnen de Gereformeerde Bond, de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Gemeenten, toen predikanten zich hiervan distantieerden.

Voor wat betreft de Christelijke Gereformeerde Kerken noem ik ds. W.F. Laman, prof. J.J. van der

Schuit en de latere hoogleraar ds. W. Kremer. Zij en andere voorgangers onderkenden het gevaar van het antisemitisme, ook in zijn religieuze gedaante, en wezen dit gedrocht radicaal van de hand. Helaas heeft hun afwijzing tijdens de oorlog niet geleid tot een theologische doordinking van de Holocaust na de oorlog.

Verbondenheid

Zowel van Joodse zijde, als ook uit de eigen achterban werd bij het verschijnen van de schuldverklaring direct gereageerd op de aanhef van de schuldverklaring: "Wij zijn nalatig geweest..." Wie en wat bedoelen de opstellers met "wij"?

In elk geval niet dat wij verantwoordelijk zijn voor de misdaden van ons voorgeslacht; wel dat wij verbonden zijn met ons voorgeslacht. Deze band is gelegd door het Woord en ingebed in het verbond. Met ons voorgeslacht behoren wij tot het lichaam van Christus, de kerk van alle eeuwen en van alle plaatsen. Deze theologische these wordt in de schuldverklaring geconcretiseerd met de belijdenis: "Wij nalatig zijn geweest", wanneer we terugkijken op de rol van de kerk in de twintigste eeuw.

Voor, tijdens en na de oorlog vonden onze voorouders elkaar in

Presentatie van het boek *De onverwerkte Holocaust* in 2015 door dr. A.A.A. Prosman

de vervangingsleer, ondanks alle andere theologische verschillen waarmee zij ten opzichte van elkaar hun kerkelijk gelijk rechtvaardigden. Bij alle verschillen trok ons voorgeslacht in de afwijzing van het Joodse volk in gezamenlijkheid een en dezelfde lijn: de kerk heeft de plaats van het Joodse volk ingenomen. God heeft de kerk verkoren en Israël verworpen. Naar het oordeel van de kerk was er voor de Joodse minderheid in onze Nederlandse samenleving geen plaats. Met een beroep op de Bijbel rechtvaardigden kerkelijke leiders een totale uitroeiing van het Joodse volk, al voerden anderen dit oordeel uit.

Voor alle tijden geldt dat verbondenheid met het voorgeslacht door de Schrift wordt genormeerd; dat geldt ook voor de traditie (NGB, artikel 7).

Bezinning

Elke generatie is geroepen om dat wat zij van het voorgeslacht overgeleverd kreeg te toetsen aan de Schrift, alvorens dat aan de volgende generatie door te geven. Kan wat ons voorgeslacht gezegd, geschreven en gepreikt heeft voor, tijdens en na de oorlog met een gerust hart aan de volgende generaties doorgegeven worden?

Deze vraag dringt zich 75 jaar na Auschwitz om twee klemmende redenen aan ons op. Terugziende op vroeger staren we in de inktzwarte nacht van de Holocaust. Wanneer we vandaag vooruit kijken zien we donkere wolken van een nieuwe ideologie aan het firmament van de Westerse samenleving zich samenvakken: de totalitaire ideologie van het gelijkheidsdenken, waarvan de

Overhandiging van de schuldverklaring van reformatorische kerken aan de Israëlische ambassadeur Naor Gilon. Rechts van hem opperrabbijn Binyomin Jacobs.

genderideologie een uitwas is. Deze ideologie schiet op uit de bodem van het atheïsme en nihilisme. Al eerder in de moderne tijd heeft deze vergiftigde grond in Europa totalitaire ideologieën voortgebracht. Toen alarmeerden K.H. Miskotte, J. Koopmans en anderen hun tijdgenoten. Maar hun proteststem werd door hun vak- en tijdgenoten niet serieus genomen, ze bleven een uitzondering.

Nieuw tijdperk

Wij zijn een nieuw tijdperk ingegaan waarin het recht om te bestaan aan christelijke scholen, kerken en christenen ons ontnomen dreigt te worden. Is er wellicht sprake van samenhang tussen deze ondemocratische daad aan het begin van de 21^e eeuw en de vorige eeuw toen kerk en theologie op grond van verwerpelijke theologische argumenten het Joodse volk het recht om te bestaan hebben ontzegd?

Hoe kijken we aan het begin van deze nieuwe tijdsfase terug op een eeuw van verbitterde strijd in de Nederlandse kerken over verbond en

doop, terwijl op hetzelfde moment een satanische macht het Joodse volk poogde te vernietigen en alle kerkelijke partijen eenstemmig deze demonische aanslag een verdiend oordeel van God noemden?

Deze schuldverklaring baant hopelijk de weg naar een hernieuwde theologische bezinning op onze verhouding tot het Joodse volk en zijn geschiedenis de eeuwen door en op onze relatie tot het huidige Israël waardoor wij binnen Gods genadeverbond opgenomen en gedragen worden. Leidt deze bezinning tot een kerkelijk hervinden van elkaar in Israëls Schriften dan kunnen we met het oog op de toekomst en in verbondenheid met het Joodse volk onze kinderen leren om Gods daden niet te vergeten, Gods geboden te bewaren en hun hoop op God te stellen. Geschiedt dit niet, dan zal in rap tempo ons nageslacht assimileren en opgeslokt worden door de verstikkende duisternis van het moderne heidendom.